

Mål Ö 2827-05

YTTRANDE

2006-03-13

Högsta domstolen
Box 2066
103 12 Stockholm

Skatteverket ./ Varberg Sparbank

Holma Bageri AB försattes i konkurs den 22 april 2004. I konkursen gjorde Varberg Sparbank gällande en fordran med förmånsrätt i företagshypotek. Därjämte gjorde staten gällande en skattefordran. Förvaltaren ingav slutredovisning med utdelningsförslag till tingsrätten den 9 december 2004, varvid förvaltaren tillerkände banken förmånsrätt enligt den äldre förmånsrättslagen, (1970:979). Varberg Sparbank väckte talan om betalning mot gäldenären den 14 december 2004. Sedan utdelningsförslaget kungjorts invände staten mot utdelningsförslaget och gjorde gällande att banken endast skulle tillerkännas förmånsrätt enligt vad som följer av den nya förmånsrättslagen (2003:535). Tingsrätten fastställde emellertid utdelningsförslaget och hänvisade därvid uttryckligen till den s.k. frysningsprincipen. Staten överklagade men HovR:n för västra Sverige avlog överklagandet. Av HovR:s beslut framgår att man ansåg att punkt 2 i övergångsbestämmelserna medförde att frysningsprincipen inte var tillämplig. Däremot ansåg HovR:n att banken ändock hade rätt till förmånsrätt enligt äldre regler eftersom banken väckt talan enligt punkt 4 i övergångsbestämmelserna, och menade att det saknade betydelse att talan väckts efter konkursutbrottet.

Den primära frågan i målet är om punkt 2 i övergångsbestämmelserna till den nya förmånsrättslagen skall tolkas med iakttagande av frysningsprincipen såsom en överordnad brytprincip, eller om man med bortseende från denna princip utifrån stadgandet i sig skall försöka identifiera en annan brytprincip. En ytterligare frågeställning i målet är om punkt 4 i övergångsbestämmelserna i samma lag tillåter att talan väcks efter det att gäldenären försatts i

konkurs eller om det är ett villkor för att få tillämpa äldre bestämmelser att konkurs inte får ha inträffat innan sådan talan väcks.

Punkt 2

Frysningsprincipen, dvs principen att rättsverkningarna av en konkurs, främst borgenärens inbördes rättigheter, bestäms av förhållandena och lagstiftningen per konkursdagen, är en grundläggande rättsprincip inom sak- och obeståndsrätten. Den är tillämpad under lång tid, är välgrundad och väl fungerande och är lätt att förstå och tillämpa. Frysningsprincipen är väletablerad och har såvitt kollegiet känner till hittills varit normgivande inom obeståndsrättslig lagstiftning och rättstillämpning. Såvitt bekant finns ej någon artikulering i doktrin mot principens tillämplighet, ej heller har det redovisats att det skulle vara några olägenheter förenade med den.

Enligt kollegiets mening är principen så väletablerad och har så starka skäl för sig att en avvikelser från principen i ett enskilt lagstiftningsärende erfordrar inte bara ett tydligt stadgande utan att det också - motivvis om det inte uppenbart framgår av lagbestämmelsen - framgår att en sådan avvikelse är direkt åsyftad.

Övergångsbestämmelsens punkt 2 direkta ordalydelse - i vart fall om man inte beaktar den kontext i vilken den ingår - ger möjligen intrycket att ett byte av regelsystem skall ske under pågående konkurs, dvs. med bortseende från frysningsprincipen. Vid ett hänsynstagande till att frysningsprincipen är en generell rättsprincip, som dessutom såsom ett av sina särdrag innehåller en distinkt tolkningsanvisning för vilka rättsregler som skall tillämpas, uppkommer det emellertid osäkerhet om lagstiftaren i SFS 2003:535 avsett att åsidosätta frysningsprincipen. Sistnämnda kan illustreras genom en parallell till lagrådets uttalande rörande 1966 års lagar om företagsinteckning och om vad som är fast egendom (prop. 1966:24 s. 127). Lagrådet formulerade där en övergångsbestämmelse i sak likalydande med den nu aktuella och angav uttryckligen att frysningsprincipen rymdes inom denna utan att särskild bestämmelse härom erfordrades. En bestämmelse av nu aktuellt slag och utan omnämnande av frysningsprincipen i motiven kan således å ena sidan tolkas som att frysningsprincipen inte skall gälla denna gång men kan å andra sidan lika väl tolkas så att eftersom frysningsprincipen utgör en grundläggande rättsprincip innebär blotta tystanden i motiven ett konstaterande att frysningsprincipen är oinskränkt.

I motiven berörs inte huruvida en brytning med frysningsprincipen varit avsedd, utöver vad man nu anser sig kunna utläsa av lagregeln självt. Oavsett vad olika aktörer i lagstiftningsärendet kan ha uttryckt i externa sammanhang framstår det som sannolikt att lagstiftaren antingen uppfattat frysningsprincipen som alltför självklar för att behöva omnämnas alternativt inte närmare reflekterat över övergångsbestämmelsens relation till frysningsprincipen och konsekvenserna av en avvikelse från principen. Vad som främst talar härför är att det saknas rationella skäl för att åsidosätta frysningsprincipen. I motiven uttalas visserligen ett önskemål om ett snabbt genomförande. Mot bakgrund av att det rör ett begränsat antal konkurser under en begränsad tid samt att övergångsbestämmelsen i punkt 4 möjliggör tillämpning av äldre bestämmelser under väsentligt längre tid framstår det anförda skälet knappast såsom ett motiv för ett genombrytande av frysningsprincipen.

I doktrin hävdas att om det i ny lagstiftning görs avsteg från allmänna rättsprinciper finns det utrymme för avsteg från lagtexten. (Lindskog, Lagen om Handelsbolag och enkla bolag, 2001, s 20, samt Håstad, Den nya köprätten, 5 uppl., 2003, s. 20).

Enligt kollegiets mening står övergångsbestämmelsen punkt 2 således i uppenbar strid med en allmän rättsprincip om bestämmelsen antas ha innebörden att en borgenär som vid tidpunkten för konkursbeslutet har förmånsrätt enligt 5 § första stycket 2 under pågående konkurs får sin förmånsrätt omvandlad till en allmän förmånsrätt enligt 11 § i de nya reglerna. Ett sådant omkullkastande av en allmän rättsgrundsats bör förutom klar lagtext även kräva ett klart stöd i förarbetena så att det framgår att detta varit avsikten. Kollegiet kan i förevarande fall inte finna att det finns ett klart stöd i förarbetena för att avsikten varit att punkt 2 i övergångsbestämmelserna skulle sätta frysningsprincipen ur spel. Inte heller förefaller det finnas rimliga motiv för att göra ett sådant åsidosättande. Med hänsyn härtill och till att rättssäkerhetsintressen inte kan antas bli lidande anser kollegiet att frysningsprincipen bör tillämpas i konkurser som beslutats under år 2004, oavsett när konkursen avslutas.

En motsatt tolkning av punkt 2 leder till besynnerligheter vid tillämpning av punkt 4, vilket även det talar för att det inte varit avsett att punkt 2 skulle åsidosätta frysningsprincipen. Man måste nämligen fråga sig – om frysningsprincipen åsidosätts - varför en borgenär för att behålla sin rätt skall tvingas inleda en meningslös process kring en fordran i en pågående konkurs, där ju frågan ändock kommer att få sin lösning om situationen är sådan att det påfordras en lösning. Detta särskilt som lagen inte föreskriver att talan måste resultera i en betalningsdom, se nedan. Ur konkursförvaltningens synpunkt är det normalt till stor olägenhet att behöva ta ställning till fordringar och eventuellt inträde i process så länge det är oklart om och i vad mån den eventuella fordringen är utdelningsberättigad. Med den av kollegiet förordade tolkningen uppkommer aldrig den situationen utan talan, och anmälan, kommer då alltid att förgå konkursbeslutet. Att det då ställs kravet att det väcks talan i en sådan situation framstår där som mer rimligt.

Om frysningsprincipen trots det anförda inte skall fortsätta att gälla i konkurser som beslutats under år 2004 måste någon annan brytprincip tillämpas. Möjlig sådan är t ex dagen för utdelningsförslagets upprättande, dagen för tingsrättens beslut eller dagen då utdelningsförslaget vinner laga kraft; som framgår lämnar bestämmelsen ingen upplysning härom. Resultatet blir i alla händelser att företrädesordningen mellan borgenärerna görs beroende av tillfälligheter och förvaltarens gottfinnade. En sådan ordning är ägnad att undergräva förtroendet för konkurssystemet och rättsordningen i stort, och är oacceptabel för såväl borgenärerna som förvaltarna. Oavsett vilken brytprincip som skall gälla är det ett absolut krav att förvaltarna inte på godtyckliga grunder skall kunna påverka utfallet om vilket regelsystem som skall gälla i konkursen. Inte heller bör företrädesordningen mellan borgenärerna påverkas av ett sådant ovidkommande förhållande som att arbetsbelastningen på en viss tingsrätt eller en viss domares sjukfrånvaro medfört att konkursen inte kunnat avslutas under år 2004.

En annan olägenhet med att välja en brytprincip som styrs av förhållanden i konkursens slutskede är att det under konkursens handläggning kan förekomma att man inte kan ange vem som är berörd borgenär för en enskild åtgärd. Reglerna om hörande i 7 kap 10 § konkurslagen kan i ett sådant fall naturligtvis ändock upprätthållas, men det blir oklart vilken borgenärs mening som skall gälla.

Vidare vill kollegiet peka på de allvarliga konsekvenserna långsiktigt av att utan erforderlig analys riva upp etablerade rättsprinciper, även om det bara sker tillfälligt och partiellt. Om frysningsprincipen underkänns till följd av lagtextens utformning och frånvaron av klara motivuttalanden för ett bibehållande, kommer rimligen motsvarande ifrågasättande att uppkomma rörande annan framtida lagstiftning där förhållandena i lagstiftningsprocessen uppfattas vara likartade. Resultatet kan bli att där frysningsprincipen inte uttryckligen åberopas såsom bärande princip kan densamma komma att utbytas mot andra, mindre välöversvägda, brytprinciper. Detta är särskilt lätt hänt när lagstiftning sker inom rättsområden där konkursrättsliga frågeställningar tangeras men bedöms som så perifera att det inte görs några närmare analyser kring obeståndsrättens i väsentliga avseenden okodifierade regelsystem. Problemet accentueras om rättstillämpande domstol för sådan lagstiftning inte är densamma som normalt tillämpar det obeståndsrättsliga regelsystemet. Över tiden kan resultatet av åsidosättande av sådana rättsprinciper bli att det obeståndsrättsliga systemet belastas med en serie osammanhängande brytpunkter, systemfrämmande ingrepp i förmånsrättsreglerna och inkonsekventa ersättnings- och ansvarsregler, för att nämna några fall som varit aktuella under senare tid.

Slutligen vill kollegiet i detta sammanhang rikta uppmärksamhet på att underlåtenhet hos de rättstillämpande instanserna att upprätthålla sedan länge gällande rättsprinciper leder till bristande förutsebarhet hos dem som i sin dagliga verksamhet har att anpassa sig till och rätta sig efter lagstiftarens produkter som når dem i en strid ström. Problemet har särskild aktualitet inom det obeståndsrättsliga området eftersom obeståndsrätten inte är en specialitet för en liten initierad grupp utan ett problemkomplex som förr eller senare kan drabba vem som helst, ofta näringsidkare, i egenskap av borgenärer, gäldenärer, ställföreträdare, anställda eller borgensmän m fl. Det är viktigt för dessa att relativt snabbt och med relativt god precision kunna fastställa vad som gäller utan att behöva lägga tid och pengar på en osäker rättsvetenskaplig analys. Utifrån ett förvaltarperspektiv är det lätt att konstatera att den brist på förutsebarhet som det nu aktuella lagstiftningsärendets rättsliga efterspel har förorsakat innebär en allvarlig belastning för förtroendet för det obeståndsrättsliga rättssystemet.

Punkt 4

Av handlingarna i målet framgår att Varbergs Sparbank har väckt talan om betalning före den 1 januari 2005 och anmält detta till inskrivningsmyndigheten för företagsinteckning. Talan är emellertid väckt efter konkursbeslutet. Skatteverket har därvid gjort gällande att det av ordalydelsen i övergångsbestämmelsen punkt 4 framgår att sådan talan måste ha väckts före konkursbeslutet för att ge utrymme för tillämpning av äldre bestämmelser.

Först och främst konstateras att frågeställningen får betydelse endast om frysningsprincipen inte befinns vara relevant brytprincip.

Inledningsvis anmärks att det inte kan anses följa av lagtexten att vad som anförs i punkt 4 första meningen om rätt att begära kompletterande säkerhet och vidta förtida uppsägning utgör handlingar som måste ha företagits för att borgenären enligt andra meningen skall vara bibehållen sin förmånsrätt i företagshypotek enligt äldre bestämmelser. Man kan därför här bortse från bestämmelsen såvitt rör sådana åtgärder.

Enligt punkt 4 andra meningen gäller äldre bestämmelser i fråga om förmånsrätt som följer med företagshypotek under förutsättning att borgenären före den 1 januari 2005 väckt talan

om betalning och anmält detta till inskrivningsmyndigheten för företagsinteckning. Borgenären kan då göra denna rätt gällande i en konkurs som beslutats på grund av en ansökan som inkommit till domstolen innan tre månader förflutit från det att domstolen skilt sig från målet genom dom eller beslut som vunnit laga kraft.

Stadgandets uttryckliga tidsbestämmelse är således att det från dagen för dom eller beslut i fordringsmålet får förflyta högst 3 månader innan konkursansökan inges. Vad skatteverket i sin klagoskrift till Högsta domstolen påstår vara bestämmelsens ordalydelse, nämligen att talan skall väckas före konkursutbrottet, är således inte korrekt. Varför skatteverket inte, med den tolkning man gör, inte då istället hävdar att det är dom eller beslut som skall föregå konkursutbrottet, eller ännu hellre föregå konkursansökan, är ytterst svårt att förstå eftersom det skulle korrespondera bättre med lagtexten. Enligt kollegiets mening ger bestämmelsens ordalydelse emellertid inte stöd för att det skulle föreligga ett sådant tidsmässigt villkor som skatteverket påstår, oavsett hur man definierat villkoret. Uttrycket "innan" får anses vara utan begränsning tillbaks i tiden. Motiven anger inte heller att ett sådant villkor är åsyftat. Av motiven framgår däremot att punkt 4 avser att vara en skyddsbestämmelse för hypotekshavare som vid ingången av 2004 finner sin säkerhet till följd av regeländringen blivit osäker och därför erbjuds en möjlighet att inom vissa ramar och under viss tid undgå dess effekt. Skyddsbestämmelsen är utformad enligt ett känt mönster från tidigare lagändringar inom rättsområdet.

Den praktiska konsekvensen av det villkor som skatteverket menar föreligger, så som man får förstå detta, är att den borgenär som väckt talan om betalning men ännu inte nått fram till exekutionsstadiet ges ett skydd som inte tillerkänns en borgenär som initierat realisationsåtgärder genom konkurs. Vidare skulle en borgenär som önskar utnyttja sin rätt enligt punkt 4 och som därför väckt talan och gjort anmälan på föreskrivet sätt helt irrationellt få se sig tvungen att avstå från att inge konkursansökan i avvaktan på domstolens dom eller beslut allt medan gäldenärens hypoteksegendom förbrukas i den olönsamma rörelsen. Lika irrationellt är att en sådan borgenär helt plötsligt och utan eget inflytande skulle kunna få se sina åtgärder enligt lagens bestämmelser omintetgjorda av en från annat håll inkommande konkursansökan, rentav en egen ansökan från gäldenären. Det saknas rimliga argument varför en sådan ordning skulle önskas av lagstiftaren. Det skall därvid noteras att detta är huvudeffekten av det ifrågasatta villkoret och inte en oönskad bieffekt av en i övrigt rationell regel. I vissa fall leder ett sådant villkor dessutom till automatisk rättslöshet för borgenären, nämligen vid konkurser som inträffar i början av år 2004. Då borgenären inte rimligen kan väcka talan enligt punkt 4 före bestämmelsens ikraftträdande, dels för att bestämmelsen inte är gällande dessförinnan men även för att de ekonomiska förhållandena per den 1 januari 2004 är ett relevant rekvisit vid en sådan talan, och då det för tvistemålshandläggningen måste åtgå viss tid innebär det att i konkursfall som inträffar inom denna tid hypotekshavarna inte ges möjlighet att utnyttja bestämmelsen. Villkoret blir i sådana fall direkt kontraproduktivt till bestämmelsens uttalade huvudsyfte. Det går knappast att komma till någon annan slutsats än att det av skatteverket uppställda tidsvillkoret inte existerar.

I detta sammanhang må som förutskickats ovan påpekas att lagens krav är att borgenären "väckt talan om betalning och anmält detta till inskrivningsmyndigheten för företagsinteckning" och att därefter "domstolen skilt sig från målet genom dom eller beslut som vunnit laga kraft". Det saknar således betydelse om borgenären efter talans väckande återkallar sin talan liksom om målet av andra skäl skrivs av.

Eftersom konkursbeslutet meddelades redan den 22 april 2004 och således inom föreskriven tid anser kollegiet att det följer av punkt 4 andra meningen att de äldre bestämmelserna om förmånsrätt i 5 § andra stycket 2 skall tillämpas i konkursen.

.....
Odd Swarting

.....
Lars Ehrstedt